

Г.В. Кириченко

викладач

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.359.3(575)

ЗАГАЛЬНОСОЦІАЛЬНІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ КОНТРАБАНДІ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ: НЕОБХІДНІСТЬ РЕФОРМУВАННЯ

Розглянуто загальносоціальні заходи запобігання контрабанді наркотичних засобів.

Ключові слова: загальносоціальне запобігання злочинності, наркоіндустрія, заходи вдосконалення соціальної сфери, попереджувальна діяльність.

Постановка проблеми. Незаконний обіг наркотичних засобів в останні роки набув тотального характеру та становить реальну та безпосередню загрозу суспільству, генофонду нації, забезпеченню правопорядку, національній безпеці країни. У зв'язку з цим істотним резервом підвищення ефективності боротьби зі злочинами у цій сфері є їх запобігання. В основу цього визначення покладено аксіоматичне положення про те, що «мудрий законодавець попередить злочин, щоб не бути змушеним карати за нього» [3].

Багаторічний досвід людства у сфері протидії злочинності неминуче призводить до логічного висновку, що легше та гуманніше попередити злочин, ніж його розкрити та покарати винного. Розуміння цього і зумовило формування та розвиток самостійного напрямку в діяльності правоохоронних органів. Запобігання злочинності – одне з основних завдань держави, тому розгляд цього питання завжди викликає безперечний інтерес як серед фахівців-практиків, так і серед дослідників-науковців. Отже, одним із основних напрямів протидії злочинності є її запобігання (профілактика, попередження). Водночас запобігання вчиненню правопорушень і злочинів взагалі є головним соціальним призначенням правоохоронних органів та пріоритетним напрямом їх багатофункціональної діяльності.

У цілому ж, враховуючи певну умовність, у юридичній літературі і на практиці часто вживаються такі терміни як “запобіжна”, “профілактична”, “попереджувальна” діяльність, які фіксують як загальне, так і особливе в процесі боротьби зі злочинами та правопорушеннями. У кримінологічній літературі “запобігання” (попередження) визначається як складна, багаторівнева система державних органів та громадських організацій, які здійснюють антикриміногенний вплив на соціальні об'єкти з метою недопущення порушень кримінально-правових норм і усунення (нейтралізації) чинників, що їх детермінують [6].

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Мета. Незважаючи на те, що теорія запобігання злочинам розроблялася протягом тривалого часу й відображена у кримінологічних дослідженнях відомих вітчизняних та російських учених: Г. А. Аванесова, А. А. Андрєєв, О. А. Герцензона, В. В. Голіни, Л. М. Давиденка, П. С. Дагеля, І. М. Даньшина, О. М. Джужі, А. І. Долгової, А. П. Закалюка,

А. Ф. Зелінського, О. М. Костенка, В. Г. Лихолоба, І. П. Лановенка, Ф. О. Лопушанського, П. П. Михайленка, О. Б. Сахарова, І. К. Туркевич, В. І. Шакуна, С. С. Яценка та ін., донині залишаються певні питання щодо її понятійно-категоріального апарату. З огляду на визначену ситуацію, слід підтримати бачення вчених, які пропонують досягти домовленості щодо змісту таких понять [4].

Виклад основного матеріалу. Вважаємо за потрібне використовувати термін “запобігання”, ґрунтуючись на тому, що саме ним тепер оперує законодавець у чинному кримінальному законодавстві та нормативно-правових актах кримінологічного спрямування [9], зокрема в ч. 1 ст. 1 КК України. У кримінологічній літературі зазначене поняття розглядається як діяльність, спрямована на перешкоджання здійсненню злочинного наміру конкретної особи до початку посягання на стадіях виявлення наміру або готування до злочину. Але, на нашу думку, це вузьке розуміння такого поняття, у більш широкому розумінні, як ми зазначали вище, цей термін ототожнюється з попередженням і профілактикою.

Тому, на нашу думку, під “запобіганням” (профілактикою, попередженням) злочинів слід розуміти особливий вид соціальної діяльності, що забезпечує таке перетворення суспільних відносин, у результаті якого усуваються, нейтралізуються чи блокуються детермінанти злочинної поведінки. Це стосується усієї злочинності.

Здійснення запобіжної діяльності забезпечує не тільки захист суспільних відносин від небезпечних посягань, але і захист нестійких членів суспільства від подальшої моральної деградації, оскільки це не дає їм стати злочинцями, тим самим позбавляє їх від неминучого наслідку злочину у вигляді відповідного покарання. Саме тому запобігання злочинності є головним напрямом і практичною задачею всіх різноманітних зусиль держави і суспільства у сфері протидії злочинним проявам. Одним із таких питань є проблема співвідношення загальносоціального і спеціально-кримінологічного запобігання злочинності.

Загальносоціальне запобігання злочинності – це комплекс перспективних соціально-економічних, культурно-виховних і правових заходів, спрямованих на подальший розвиток і вдосконалення суспільних відносин і усунення (нейтралізацію) факторів, причин і умов злочинності [5]. Згідно з проведеним В. Ф. Оболенцевим опитуванням експертів (практичних працівників і науковців) стосовно способів зниження латентної злочинності, 75 % опитаних вказали на необхідність удосконалення соціальної сфери життя суспільства (поліпшення матеріального добробуту населення, підняття рівня його правової культури і правосвідомості, збільшення вимог до державних службовців) [8].

Зазначене слід обов'язково мати на увазі при розробленні заходів запобігання такому високолатентному злочину, як контрабанда наркотичних засобів. Для протидії контрабанді наркотичних засобів науковці та практики все частіше пропонують переходити до комплексного застосування можливостей держави і суспільства, передусім на основі пріоритетності здійснення системних запобіжних заходів. Ця робота має поєднуватися з

нейтралізацією конкретних особливо небезпечних загроз шляхом усунення джерел їх появи. Безперечно, що запобігання наркобізнесу, як і розкриття його проявів, виходячи із глобальності загроз для людства, потребує скоординованих дій світової спільноти. Можна погодитися з думкою колишнього голови Державного митного комітету РФ В. Г. Драганова, який безпідставно вважає, що боротьбу з контрабандою та іншими митними правопорушеннями треба розгорнути не тільки на кордоні, але й перш за все всередині країни.

Загальносоціальні заходи здійснюються поза рамками запобігання злочинності і спрямовані на виконання загальносоціальних завдань (стабілізацію економіки, розв'язання проблем у соціальній сфері, поліпшення морально-психологічної атмосфери у суспільстві та ін.). Та ці заходи потрібно враховувати під час організації запобігання злочинності, тому що вони створюють умови для усунення та послаблення криміногенних чинників, що детермінують злочинність. Наприклад, заходи щодо вдосконалення соціальної сфери безпосередньо спрямовані на підвищення життєвого рівня громадян.

Загальна профілактика злочинів спрямована на виявлення та усунення причин злочину та умов, які їх спонукають. Митні органи, як один із суб'єктів профілактичної діяльності, здійснюють її на кримінологічному рівні, що зумовлено змістом їхніх функцій і завдань у боротьбі зі злочинністю.

У діяльності митних органів щодо запобігання контрабанді наркотичних засобів варто виділити такі ступені мети: 1) виявлення та усунення (нейтралізація) обставин, які можуть викликати їх вчинення; 2) попередження реально можливих (у тому числі тих, що готуються) злочинів і перехід на злочинний шлях певних осіб; 3) припинення злочинів, які вчиняються; 4) виявлення та усунення обставин, які сприяють їх вчиненню і які можуть сприяти новим злочинам [7].

Успіх у досягненні мети може бути в результаті організації та здійснення низки спланованих профілактичних заходів, які базуються на вивченні кримінологічних характеристик усіх видів контрабанди наркотичних засобів, осіб, які її вчинили, причин і умов, які сприяють вчиненню зазначених злочинів.

Наркоіндустрія є досить стійкою через постійний попит і приносить чималі прибутки. Обіг світової наркоіндустрії оцінюється експертами ООН приблизно у 400 млрд. доларів на рік, що складає близько 8 % обігу усієї міжнародної торгівлі [11]. Наркобізнес створює диво, заперечуючи всі закони попиту та пропозиції: із збільшенням продажу наркосировини, кількість покупців не зменшується, а зростає.

До недавнього часу підхід до питання боротьби з незаконним обігом наркотиків, в основному, зосереджувався на зниженні пропозиції, а не попиту. На нашу думку, довгостроковий підхід до скорочення попиту на наркотики – найкраща і прийнятна у фінансовому плані стратегія. Каральні заходи, боротьба з виробництвом і торгівлею наркотиками повинні підкріплюватися заходами із запобігання зловживанню наркотиками, зниження попиту. Дії, спрямовані на обмеження попиту, найбільш дієві, оскільки во-

ни зменшують величину споживання.

Результатом буде зменшення розмірів злочинності, у тому числі у сфері незаконного обігу наркотичних засобів. Комплекс цих заходів повинен здійснюватися, безперечно, багатоступінчасто – на усіх рівнях – міжнародному, державному, регіональному.

Зокрема, зменшення попиту та пропонування на ринку наркотичних засобів та прекурсорів визнається одним із шляхів розв'язання проблеми згідно з Концепцією реалізації державної політики у сфері протидії поширенню наркоманії, боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, та прекурсорів на 2011–2015 роки, а також одним із очікуваних результатів її реалізації [10].

Аналіз зловживання наркотиками передбачає дослідження поширеності наркотиків серед населення, частоти та інтенсивності вживання, способу вживання та інших факторів.

Оцінка поширеності наркотиків серед населення – одне з головних завдань збору інформації про них. Найбільш ефективним методом, очевидно, є загальний огляд інформації у досліджуваній сфері. Подібний метод був розроблений фахівцями ООН з метою протидії незаконному обігу наркотиків [2].

Огляди можуть дати також інформацію щодо соціально-демографічних „груп ризику” – таким чином, вони мають значення і для попередження поширення наркотиків.

Огляди у першу чергу повинні містити інформацію про тривалість використання наркотику, про його поширеність (кількість осіб, які вживають той чи інший наркотик), інтенсивність вживання (систематичне чи випадкове). Огляди, які здійснюються систематично, впродовж тривалого періоду часу, здатні дати цілком достовірну інформацію про тенденції проблеми, особливо якщо методологічні підходи, застосовувані при одержанні інформації, не змінюються занадто часто.

Інформація, отримана методом загального огляду, повинна піддаватися подальшій обробці для забезпечення всебічного бачення проблеми наркотизації. Методи обробки засновані на більш глибокому вивченні проблеми і пов'язаних із нею явищ: злочинності та смертності.

Для одержання достовірних результатів необхідне створення інформаційних систем на національному і регіональних рівнях. Ефективність застосування методу загального огляду також залежить від рівня поінформованості населення про проблему наркотиків. Дана інформація повинна бути доступною для широкого кола населення, інакше про проблему будуть поінформовані тільки відповідні органи. Невипадково у Концепції реалізації державної політики у сфері протидії поширенню наркоманії, боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів та прекурсорів на 2011–2015 роки однією із основних проблем, які потребують розв'язання, є низький рівень поінформованості населення щодо наслідків розповсюдження наркотичних засобів та прекурсорів, а також лікарських засобів, зловживання якими може викликати наркотичну залежність, вживання зазначених засобів та речовин не за медичним призначенням. Підвищити рівень поінформованості населення щодо наслідків розповсюдження наркотичних засобів та прекурсорів, а та-

кож лікарських засобів, зловживання якими може викликати наркотичну залежність, вживання зазначених засобів та речовин не за медичним призначенням можливо шляхом: 1) інформування населення про заходи щодо запобігання незаконному обігу наркотичних засобів, прекурсорів, а також лікарських засобів, зловживання якими може викликати наркотичну залежність, через засоби масової інформації, проведення просвітницької роботи серед дітей, учнівської та студентської молоді, інших верств населення; 2) розширення мережі установ, які на постійній основі проводять серед населення роз'яснювальну роботу із зазначеної проблематики.

Зокрема, реалізація зазначених заходів з підвищення рівня поінформованості населення щодо наслідків вживання наркотичних засобів повинна здійснюватися із залученням неурядових організацій, територіальних громад та засобів масової інформації.

Під час просвітницької роботи із населенням стосовно питань наркоманії, вживання наркотиків не за призначенням, контрабанди наркотичних засобів слід наголошувати на тому, що в житті людини трапляється безліч ситуацій, як здатні дестабілізувати її фізичний та психічний стан, спровокувати протиправну поведінку всупереч раніше сформованим позитивним правовим переконанням. Подібну поведінку можна пояснити терміном «правові емоції» – важливий елемент правової психології, правосвідомості, специфічна форма ставлення людини до права та правових явищ. Правові емоції дають поштовх до правомірної або протиправної поведінки чи утримують від будь-якої дії. Джерелом або поштовхом для певного типу правових емоцій, які викликають відповідний специфічний характер поведінки, найчастіше бувають якась стресова життєва ситуація або протиріччя між потребами, бажаннями та реальними можливостями людини. Найпоширенішими емоціями у правових сферах є емоції страху, обурення, невдоволення, здивування, радощів, надії. Не слід забувати, що характер правових емоцій може змінюватися під впливом наркотичних засобів, токсичних речовин, алкоголю тощо.

Досить доречними будуть поради емоційно неврівноваженим особам, які опинилися у несприятливій життєвій ситуації, вчасно звертатися за допомогою до центральних органів виконавчої влади у сфері обігу наркотичних засобів, спеціалізованих медичних закладів, зокрема наркологічних та психіатричних закладів (відділень або кабінетів), які у встановленому законом порядку надають наркологічну та психіатричну допомогу.

У свою чергу, рівень міжвідомчої координації та практичної взаємодії центральних органів виконавчої влади у сфері обігу наркотичних засобів та прекурсорів можна підвищити шляхом створення системи обміну інформацією, пов'язаною з обігом наркотичних засобів та прекурсорів, а також лікарських засобів, зловживання якими може викликати наркотичну залежність.

Потрібна система моніторингу ситуації, при наявності якої можна на основі аналізу вітчизняного і зарубіжного досвіду визначити ту систему заходів, від реалізації яких можна очікувати поступового поліпшення несприятливої ситуації, обґрунтувати необхідні для реалізації цих заходів організаційно-тактичні рішення і фінансові витрати, а потім – об'єктивно

оцінити їх результативність.

Крім того, вкрай важливо формувати у суспільстві думку, що зі злочинністю у сфері незаконного обігу наркотичних засобів можна боротися, що навіть у найбільш корумпованій державі здорові сили суспільства здатні не тільки протистояти, але й впливати на процеси боротьби з наркозлочинністю. І тут важлива роль належить засобам масової інформації, політичним і суспільним рухам, науковій громадськості.

Об'єктивно і реально повинна висвітлюватися робота спецорганів по боротьбі з незаконним обігом наркотиків: їх успіхи і невдачі, а також причини цих невдач повинні ставати надбанням громадськості. У цьому випадку звичайна людина буде бачити, що робиться для боротьби з повсюдною наркотизацією суспільства у цілому, а якщо не робиться – то чому, хто цьому перешкоджає. Незважаючи на простоту, цей засіб – інформування громадськості – може стати найефективнішим, особливо на місцевому рівні.

Висновки. Підсумовуючи викладене, доходимо висновку, що загальносоціальні заходи запобігання контрабанді наркотичних засобів полягають у виявленні специфічних криміногенних умов, що сприяють втягуванню населення у наркоманію, з подальшим здійсненням заходів щодо припинення або зменшення їх впливу. Виявлення причин і умов, які сприяють розвитку попиту на наркотики, досягається узагальненням аналізу таких правопорушень, за допомогою інших даних, що стали відомими правоохоронним органам. Такий аналіз-узагальнення складає інформаційну базу для планування необхідних загальнопрофілактичних заходів щодо запобігання контрабанді наркотичних засобів.

Для успішного вирішення цих завдань правоохоронні органи розробляють довгострокові програми ранньої профілактики злочинів, здійснюють комплекс оперативно-розшукових заходів і намагаються перш за все протидіяти розповсюдженню незаконного обігу наркотиків. З метою виявлення джерел надходження наркотичних засобів важливо враховувати ймовірне середовище, в якому можуть перебувати споживачі, збувачі й самі контрабандисти (як правило, це раніше судимі за злочини, пов'язані з наркотиками).

Цілеспрямована боротьба зі злочинністю не може бути успішною, якщо ґрунтуватиметься на разових і короткочасних акціях будь-якого ступеня активності та суворості. Вона потребує довготривалих соціально-економічних і правових перетворень. Ця діяльність має ґрунтуватися на поєднанні профілактичних і репресивних заходів. При цьому пріоритетна роль має надаватися профілактичним заходам загальносоціального і спеціально-кримінологічного характеру – основі прозорої системи для ефективного контролю.

Бібліографічні посилання

1. Борьба с наркобизнесом в Центральной Азии // Борьба с преступностью за рубежом. – 2001. – № 5.
2. Всемирный доклад о наркотиках (World drug report 2000). – Режим доступа : www.crime.vl.ru.
3. Галахов С.С. Роль органов внутренних дел в системе профилактики наркомагии и предупреждения правонарушений, связанных с незаконным оборотом наркотиков (особенности работы с несовершеннолетними) : учеб. пособие / Галахов С.С., Дра-

ган Г.Н., Кондратюк Л.В. – М., 2004.

4. Даньшин І. М. До питання про кримінологічне поняття економічної злочинності / І. М. Даньшин // Проблеми боротьби зі злочинністю в сфері економічної діяльності : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. 15–16 груд. 1998. – Х., 1999. – С. 66–70.

5. Кримінологія. Загальна та Особлива частини : підручник / за ред. І. М. Даньшина. – Х., 2003.

6. Курс кримінології: Загальна частина : підручник / за заг. ред. О. Джужі : у 2-х кн.– Кн. 1. Заг. част.– К., 2001.

7. Миньковский Г.М. Особенности характеристики некоторых субъектов предупредительной деятельности // Теоретические основы предупреждения преступности / Миньковский Г.М., Танасевич В.Г., Ястребов В.Б. – М., 1977.

8. Оболенцев В. Ф. Актуальні проблеми латентної злочинності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / В. Ф. Оболенцев. – Х., 2001.

9. Про запобігання та протидію легалізації 'відмиванню' доходів, одержаних злочинним шляхом: Закон України від 28 листоп. 2002 р. // ВВР України. – 2002. – № 5.

10. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері протидії поширенню наркоманії, боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів на 2011–2015 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2010 р. № 1808-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua> 216

11. Шакун В. І. Урбанізація і злочинність / Шакун В. І. – К., 1996.

Кириченко А.В. Общесоциальные мероприятия предотвращения контрабанды наркотических средств: необходимость реформирования. Рассмотрены общесоциальные способы предотвращения контрабанды наркотических веществ.

Ключевые слова: общесоциальное предотвращение преступности, наркоиндустрия, способы усовершенствования социальной сферы, предупредительная деятельность.

Kirichenko A.V. Societal measures to prevent drugs smuggling: the need for reform. In recent years drug trafficking has acquired all-embracing and poses a real and immediate threat to the public, the gene pool of the nation, law enforcement, national security. In this regard a significant potential for raising the efficiency of the fight against crime in this area is to prevent them. The basis of this definition laid axiomatic position that the "wise legislator prevent crime, not to be compelled to punish for it".

Long experience of humanity in combating crime inevitably leads to the inference that it is easier and more humane to prevent crime than to reveal it and punish the guilty. Understanding this and led to the formation and development of self-contained direction in law enforcement. Prevention of crime is one of the main tasks of the state, so the consideration of this question always causes considerable interest among practitioners and among researchers and scientists. So, one of the main areas of fighting crime is its prevention. However, prevention of crime and crime in general is the main social purpose of law enforcement and a priority of the multifunctional activity.

Societal measures to prevent smuggling of narcotics is to identify the specific criminogenic conditions conducive to being pulled people into drug addiction, followed by measures to stop or reduce their impact. Detection of causes and conditions that contribute to the development of drug demand is achieved by a general analysis of such offenses, with other data were known to law enforcement. Such an analysis-synthesis is the information base for planning general preventive measures necessary to prevent drug smuggling.

Targeted fight against crime can not be successful if based on one-time and short-term actions of any level of activity and severity. It requires long-term socio-economic and legal reforms. This activity should be based on a combination of preventive and repressive measures. Thus the primary role should be given to prophylactic measures general social and special-criminological nature – base of transparent system for effective control.

Keywords: general social crime prevention, drug industry, measures to improve social services, preventive activities.

Надійшла до редакції 09.01.2013